

ברכת שלא עישני גוי

ברכה זו מרוב החרדה והשמחה, ויתן שבח והודאה עצומה במחשבתו ע"ז להשם יתעלה מתוך עומקא הליבא על שבחר אותו בחלקו ובגורלו הקדוש ולהדבק באלוקותו ובמלכותו ואדנותו יתעלה ויתרומם זכרו לעד."

"ובודאי שאף בשאר שעות היום אפי' לא בשעת אמירת הברכה זו ראוי וישר לכל מי שבשם ישראל יכונה לשום על לבו דבר זה ולשמוח שמחה עצומה לאין ערך וליתן שבח והודיה עצומה בלבו ובמחשבתו להשם יתעלה ע"ז, ובודאי עבודת הלב של כונה זו רצויה לפני הבורא יתברך ויתעלה מכל העבודות שאנחנו עם קדוש עובדים אותו ית', כי כונה ושמחה זו כולל כל האמונה הקדושה".

כל יהודי זוכה לברך בתחילת כל יום ויום, ברכה נעלית ומיוחדת "ברוך אתה ה' א"ל מלך העולם שלא עישני גוי".

טרם נבוא לדבר בגודל שבחו ויחודו של ברכה זו ופרטי הלכותיו, כדאי להקדים ולהביא דברים חוצבים להבות אש שכתב בספה"ק יסוד ושורש העבודה (שער האשמורת, פ"ד) במעלת ברכה זו, וזל"ק "יתן האדם אל לבו גודל השמחה והחרדה במה שיצר וברא אותו היוצר והבורא ית' ויתעלה בתוך עדת בני ישראל ולא יצר וברא אותו עובד גלולים וכו', ונתגדל שמחתו עד שכמעט תתבטל מציאותו הגשמי מרוב תשוקה והתלהבות מאהבה באלוקתו ית' ויתעלה זכרו לעד, ואיך לא יבער לב האדם ממש כאש בוערה בכרכתו

א. ומן הענין להסמיך לזה דברי הספר חסידים (סי' ל"ב) כי כדי להתחזק ולעבוד את קונו בשמחה יקח האדם משל, בוא וראה כמה היה שמח לבך אם היה אומר לך מלך בשר ודם, שמש לפני, אף כי הוא רמה ותולעה כמוך, לא היית שוקט ונח עד שתשלים רצונו, והיית שמח שמחה גדולה לדעת שבאו מעשיך לרצון לפני מלך בו"ד. הבורא, שהוא מלך מלכי המלכים הקב"ה, חי וקיים, ואנו זוכים להיות משמשים למלך, והוא רוצה את מעשינו, על אחת כמה וכמה שיש לנו לטרוח ולבקש, ולהיות ששים ושמחים וזריזים בעבודתו של ממ"ה הקב"ה.

ומובא כי הר"ר רפאל ז"ל, המשב"ק של בעל דברי חיים זי"ע, שנקרא 'דער הויכער רפאל' היה מספר כי מרן הדברי חיים זי"ע היה דרכו לשאול ממנו 'רפאל, דו ביזט בשמחה?', וכך היה מלמד ומדריך את אנשי שלומו, אז מ'זאל גארנישט וועלען, נאר מ'זאל זיין אלעמאל בשמחה אז מ'איז געבוירען געווארען א איד!'

כלל, ובסיפורי התולדות על רבי אליעזר לייפמאן אביהם של שני המאורות הגדולים רבי אלימלך מליזענסק ורבי זושא מאניפולי זי"ע, מובא מה שסיפר הרבי ר' זושא על אביו, שבכל יום עת שבירך הברכה שלא עשני גוי היה רוקד מרוב התלהבות ושמחה (תורת הרמ"ז, עמוד רי"ט).

והרה"ק רבי הערש'לע מליסקא זי"ע התבטא שאם איש יהודי הולך ברחוב ותופס בפאותיו ואינו מרקד כעל כל הון שלא עשני גוי, אני מסופק אם הוא יהודי (אוצר ישראל, עמוד שנ"ח), והביאור בדבריו הקדושים כמו שנביא להלן מקדמונים בטעם ברכה זו, שאנו מודים על שלא התחלף נשמתנו בלילה ברוח של גוי, ואינא מהרמ"ק דהסימן לאדם על שבאמת לא נתחלף אצלו הנשמה בלילה, הוא כפי כמה שמברך ברכה זו בשמחה ובהתלהבות כך יודע בודאי שנשמתו מזרע ישראל.

ומסופר שפעם נכנס בחור אחד אל הרבי האמרי אמת מגור [שכידוע לא היה דרכו לדבר בגזמאות והפלגות], והתלונן על שקשה לו לקום בבוקר ולהתגבר כארי לעבודת השי"ת, נענה האמרי אמת ואמר: שאינו יכול להבין איך לא יקפוץ היהודי ממיטתו ביודעו שהולך לברך שלא עשני גוי (כן סיפר הגה"צ רבי צבי מאיר זילבערבערג שליט"א).

התנאה הגשמית שהיה לצדיקים מברכה זו

והרה"ק החוזה מלובלין אמר על עצמו שבעת הצות מחמת גודל

הפלגות הצדיקים בגודל השמחה שצריך להיות ליהודי כשמברך ברכה זו

הצדיקים הפליגו מאד בגודל שבח ברכה זו שאנו מברכים ומודים לה' 'שלא עשני גוי', וידוע מה שאמר הרה"ק מקוברין זי"ע שמברכה זו צריך היהודי לקחת שמחה על כל היום וכ"כ הרה"ק מברסלב בליקוטי מוהר"ן (תנינא, תורה י').

והקוברינ'ער זי"ע היה נאה דורש ונאה מקיים, וכמסופר (הובא בספר אמרות משה ח"א עמוד קצ"ד) שפעם היה הרה"ק רבי אשר מסטולין אצל הרה"ק מלעכאוויטש זי"ע, והראה לו הרה"ק מלעכאוויטש ב' קוויטלעך שכתבו לו ב' חסידים מרוממים ונעלים, אחד ביקש על שבעת שמברך הברכה על תפילין של יד הרי הוא מגיע להתלהבות גדולה עד שאינו מסוגל להניח תפילין של ראש, והקויטל השני היה של הקוברינ'ער שמבקש על שבעת שמברך ברכת של עשני גוי נתלהב נפשו כ"כ עד שכבר אינו מסוגל להמשיך לברך שאר הברכות.

הרה"ק ר' אהרן מקרלין אמר שיהודי שמברך ברכת שלא עשני גוי ואינו מרגיש שמחה בכך כל היום, סימן שהוא כפוי טובה, ולא הבין את עומק הכונה שמונח בברכת שלא עשני גוי (חסידים מספרים ח"ב עמוד ס"ד).

ואמר הרבי ר' זושא דיהודי שקם בבוקר ואינו מברך הברכה בשמחה ובהתלהבות, אזי מוטב לו שלא היה קם

צריך שיתוסף לו ששה ליטראות בשר מרוב שמחה (תורת יחזקאל, עניני תפילה).

ובע"ז סיפר הרה"ק רבי אליעזר זופיא **מסקולען** ז"ע על הרה"ק רבי **משה לייב מסאסוב** שהיה בעל בשר, ופעם פגש את הרה"ק הקדושת לוי, ושאלו הקדו"ל איך יתכן זאת מאחר שהוא אינו נהנה מעוה"ז, והשיבו רבי משה לייב שזה בא לו מהשמחה והתענוג שיש לו מאמירת הברכה שלא עשני גוי.

ויש שהביאו מעשה זה באופן אחר קצת, שפעם נפגשו הקדושת לוי והרה"ק מסאסוב ובאמצע דיבורם שחק הרה"ק בסאסוב ושמה מאוד, ושאלו הרה"ק מבארדיטשוב על מה תשמחו כ"כ והלא כתוב אז ימלא שחוק פינו, והשיבו הרה"ק מסאסוב: מדוע לא אשמח אם זכיתי לברך כל יום שלא עשני גוי, איזה פנים היה לי אם הייתי נולד אצל קירעלע, האזורעלי, איוואן וכדומה, והשיב הרה"ק מבארדיטשוב והלא גם אני מברך בכל יום ברכה זאת ומדוע לא אשמח אני כ"כ?

והשיב לו רבי משה לייב: אם הרב מבארדיטשוב היה נולד אצל גוי וואלט ער געווען א קליין פאסקינדע גוי'קיל [כידוע שהגה"ק מבארדיטשוב היה איש קטן הקומה], אבל משה לייב העט דאך געוועזין א שעהנער הויכער גויאנסקי לכן הוא אך שמח (עי' קובץ

המרירות כחש בשרו, אבל בעת שאומר שלא עשני גוי, אז מגדל השמחה השמין ועמד על עמדו, ובע"ז כתב הרה"ק רבי יהושע צבי מיכל שפירא זצ"ל במכתב (שנדפס בספר צבי לצדיק ש"ל תלמידו הגר"מ חרל"פ זצ"ל) 'שמעתי על אחד מגדולי הצדיקים ז"ל שהיה בריא וחזק מאוד כאילו היה אוכל מעדני מלכים, אע"פ שהיה חי חיי צער, ושאלו לו על זאת, ואמר שזה בא לו מרוב השמחה, כמה שמברך בכל יום שלא עשני גוי, עכ"ד, ובע"ז מסופר (מאמר מרדכי [סלונים] עמוד קע"ג) על איש אחד שהתאונן לפני הרה"ק רבי משה לייב מסאסוב זי"ע על צרותיו ודאגותיו שמעיקים עליו עד שאינו יכול להיות בשמחה בשום אופן.

הראה לו הרה"ק שיש לו כמה פצעים וחבורות שגורמים לו יסורים קשים ומרים' ועכ"ז אמר: ראה נא האיש משה לייב נראה - שהיה נראה כאיש בריא ובעל בשר - שכשאני משכים בבוקר ומברך 'שלא עשני גוי' הריני משמין ממש משמחת הוייתי יהודי.

והרה"ק הרבי רבי העשיל כשהיה רואה גוי אחד עב ושמן, היה מתפלא מאוד, ואמר מאין זה, בשלמא אצל יהודי יש לו הנאה ושמחה מתורה טובה וחידושין, משא"כ גוי שאין לו זה, מאין הוא שמן (מובא בספר לרעות בננים, ח"א עמוד י"ב), וכבר אמר הרה"ק רבי יחזקאל מקוז'מיר דכשארם מברך שלא עשני גוי

בעצמו כמה רחוק הוא מעבודת ה' תורה ומצות עד שנוכר כי בכל זאת עדיין יש לו לשמוח על שהוא יהודי, קפין מיד ובירך ברוך אתה ה' אמ"ה שלא עשני גוי.

וכן מובא גם על הרה"ק החוזה מלובלין זי"ע דכשבירך פעם את ברכות השחר נשתוממו החסידים לראות שמדלג על ברכת שלא עשני גוי, ובתום נתפילה פנו הרה"ק לחסידיו המשתאים וסיפר להם: 'הבוקר, כשהקצתי משינתי, התחלתי להרהר בלבי, עד כמה דל ערכי ושפל אנכי, ליבי נשבר לרסיסים, חליות הדעת אחזה בי ולא יכולתי קום, אך לפתע אורו עיני, אבל כשראיתי מהחלון גוי שיכור אחד מתגלגל ברחוב נזכרתי שאני נמנה על עם סגולה ויהודי הנני, באותו רגע הציפה השמחה את לבי, ומרוב התלהבות קפצתי וברכתי 'שלא עשני גוי!'

היכל הבעש"ט, קובץ כ"ה, עמוד קג-קד, ובהערות שם).

יש צדיקים שלא עצרו כח בנפשם ובידו הברכה מיד בקומם ממיטתם

בספר שם משמואל (שמות תרע"ז) מביא על הרבי ר' יונתן אייבשיץ זי"ע שבעת קומו ממיטתו בבוקר לא היה יכול לעצור בעדו ומיד בירך בשמחה ברכת שלא עשני גוי, ואח"כ בביהמ"ד באמת לא היה מברך ברכת שלא עשני גוי.

וכן מביא הרה"ק רבי צדוק (פרי צדיק שבועות אות י"ג) על הרה"ק ר' לוי יצחק מבארדיטשוב זי"ע שפעם אחת כשבירך את ברכת השחר בבית הכנסת הבחינו התלמידים שהרבי מדלג את ברכת שלא עשני גוי, ושאלו אותו מדוע אינו מברך הברכה, ענה להם שהיום בקומו ממיטתו היה לו קשה מאד לקום, שהתבונן

ב. ראיתי בספר אוצר פתגמים ושיחות (ח"א עמוד קמ"ג) שמביא שהסיפור היה בין הרה"ק מסאסוב והמגיד מקאזניץ זי"ע.

ג. מסופר כי אחד משרי המלוכה דיבר פעם להמלך סרה על בני ישראל, ובתו"ד אמר להמלך כי בני ישראל שונאים את הגויים ואף מברכים בכל יום ברכה שלא עשני גוי. קרא המלך להרבי רבי יונתן שהיה מפורסם לחכימא דיהודאי ושאלו על כך, והשיב הרבי רבי יונתן דאמת כי אכן מברכים ברכה זו, אבל כמו כן מברכים שלא עשני אשה, וכי שונאים את הנשים שלנו, לא כן, אלא פשוט, שהנשים חייבות במצוות פחות מאשר הגברים, ואנחנו שמחים בריבוי המצוות שיש לנו יותר מהם, והכא נמי לגבי ברכת שלא עשני גוי שמחים אנו שיש לנו מצוות יותר מהגוי שיש לו רק שבע מצוות.

ד. בספר משה איש האלוקים, (תולדות האדמו"ר הרמ"מ מלעלוב זי"ע) מסופר כי פעם בחג הסוכות, עת ערך שלחנו הטהור, ישב הרה"ק מהורהר, מכונס בתוככי עצמו, ולפתע ננער ונהרהר של חדוה פשטה על פניו הקדושות, פתח וסיפר להם סיפור זה מהרה"ק מלובלין, וסיים והפטיר: 'נו, גם אני ככלות הכל יהודי הנני!'

והיה תמיד נסוך על פניו רוגע ושמחה דקדושה, פעם אחת שאלו אותו בנו איך יכול הוא להיות בשלוח ובשמחה בשעות קשות כאלו, ענה ואמר להם: אמת שקשה לי מאד כל עול החובות וכו', אבל השמחה שיש לי בשעה שאני עומד ומברך שלא עשני גוי משכחת ממני כל הדאגות.

ובספר רשפי אש (עמוד ס"ח) מובא על הרה"ק רבי מרדכי **מנעשכיו** ז"ע שהיה עני מדוכא, ופעם פנתה אליו הרבנית בשאלה: במה ישמח עני כמוך שאין לו אפילו מזון סעודה אחת, ואיך יקיים איזהו עשיר השמח ב'חלקו', והרי אף 'חלק' אין לו? והשיב לה הרה"ק הגה כל יהודי מברך בכל יום את הברכה שלא עשני גוי, זאת אומרת שהוא שמח בזה שהוא יהודי, וכתוב (דברים ל"ב ט') 'כי חלק ה' עמו...!', נמצא שכל יהודי שמח בזה שהוא חלק של הקב"ה ובזה אין הבדל בין עני לעשיר.

ובספר מעשה איש (ח"ד עמוד קס"א) מסופר כי בחור אחד שהיה נתון בעצבות ובדכאון נכנס אל החזו"א לקבל דברי עידוד וחיוק, אמר לו החזו"א דכשיהודי מתבונן שאתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו וכו', ומתבונן בשמחה זו שזכינו להיות יהודי ושלא עשנו גוי, דבר זה בלבד יכול להוציא את היהודי מכל עצבות.

ראיתי בחוברת משיעורי הגאון רבי מנשה **ישראל רייזמאן שליט"א** שמספר

וכע"ז היה פעם אצל הרה"ק הרבי רבי **בונים מפשיסאה** (הובא בקובץ צוהר לתיבה בשם האדמו"ר מראחמסטרייווקא זצ"ל). **ויש** לציין בענין זה את הגירסא בגמ' מנחות שהביא ר' **אברהם בן הרמב"ם** "כד חזי איניש גוי אומר שלא עשני גוי, כד חזי איניש עבד אומר שלא עשני עבד".

התרופה לכל מצב שהיהודי נמצא בו

הגה"צ רבי הנוך פדווא שהיה מקורב לרה"ק **מבעלזא**, סיפר שבעת שאיבד את אשת נעוריו היה שבור ורצוין מאד ולא היה יכול להשיב את נפשו, ונכנס אל הרה"ק מבעלזא ואמר לו: רבי אין אני יכול לחזור לעצמו מגודל שבירי, עודדו וניחמו הרה"ק ואמר לו: יהודי אינו יכול להיות שבור לגמרי, שבעת שמברך ברכת שלא עשני גוי זה נותן כוח ליהודי בכל מצב להיות בשמחה.

בספר אמרי סופר [הליכות ומנהגים של גאב"ד ערלוי זצ"ל] מביא שהיה מברך בכל יום ברכת השחר במתינות ורצינות גדולה, ולפני כל ברכה היה עוצר ומתבונן בברכה שעומד לברך.

ומובא שם שבשנים הראשונות כשהיה לו משפחה גדולה על צוארו, וכל עול הישיבה הק' הגשמי והרוחני היתה כולו נתונה עליו, ועברו עליו אז זמנים קשים שרבצו עליו חובות גדולים וכו', עכ"ז בכל עת ההוא היה יושב ולומד בישוב הדעת,

הכונה בשלא עשני גוי על הגוי החשוב ביותר

מסופר על הגה"צ רבי נטע צעהנווירטה
 וצ"ל מעיה"ק ירושלים, שהיה לו
 עבודה גדולה ונפלאה בכל יום עת שבירך
 הברכה שלא עשני גוי, ונביא קטעים ממה
 שנכתב על זה בקונטרס 'נטיעה של שמחה',
 וכה נאמר שם: 'פרק מיוחד בחייו היה ענין
 השמחה של 'שלא עשני גוי' כשדברי הבית
 אהרן משמשים נר לרגליו, שאמר הבית
 אהרן שתובע מהאברכים 'שמחה' פשוט
 מעצם היותו 'יהודי', ואמר, שכשאדם קם
 בבוקר ממטתו ואינו מרגיש שמחה, הרי
 הוא בגדר כפוי טובה, שחסר לו בהכרה
 בטובת השי"ת שעשה עמו שעשאו
 'יהודי'...', ומספרים שם עוד 'וכשהתחלפו
 הנשיאים בבית הלבן בארה"ב ועל כס
 הנשיאות עלה הנשיא רייגן אמר בביתו
 בהתרגשות ובשמחה 'ביו היינט האבן מיר
 געמאכט די ברכה שלא עשני גוי אויף
 קארטער, יעצט מאכן מיר אויף רייגן,
 והסביר ואמר, וכי על מי אנו עושים הברכה
 שלא עשני גוי, על הגוי השפט והפשוט?
 אויפ'ן פשוט'ן אראבער? ניין! אויפ'ן
 אמעריקאנע נשיא!... וסיפר א' מלומדי
 ישיבת מאה שערים, בה למד ר' נטע, כי
 בא' ממערכות הבחירות לנשיאות ארה"ב
 ניגש פ"א ר' נטע להאברכים שדיברו אודות
 הבחירות ובירר ושאל מי נבחר לנשיאות,
 והאברך הנ"ל התפלא ותמה מה לו לר' נטע

על יהודי אחד שהיה גר באמריקה לפני
 כשלושים שנה ר' שאול דוד צימרמן ז"ל,
 שהיה בעל תשובה אמיתי, ולא זכה להשאיר
 אחריו זש"ק, ומספר, שלפני המלחמה היה
 ר' שאול דוד תלמידו של בעל קרן לדוד
 זצוק"ל וידע היטב ללמוד, ומחמת רוב
 הצרות והתלאות סר מדרך קונו, ויש שם
 סיפור ארוך איך שזכה אח"כ לחזור
 בתשובה. וציווה לכתוב על מצבתו "פ"נ
 בעל תשובה, בימי נעוריו באירופא היה איש
 כשר, ובמדינה זו אחר איזה זמן נעשה בעל
 תשובה ובעוד השמש זרחה לו שב לבוראו
 וליצרו, והוא מקיץ הנרדמים בחיים שובו
 בנים שובבים". וכתב צוואה נפלאה בכל
 הרהורי התשובה שהיה לו, וציווה לקוברו
 בין הנפלים.

והיה תקופה שהיה שרוי בעצבות גדולה,
 [בידעו את מצבו שהוא יהודי בעל
 תשובה, שנשאר בלא שום משפחה], והרה"ק
מסקווירא זי"ע קראו לביתו ודיבר על לבו,
 ובין הדברים אמר לו **שהבית אהרן זי"ע**
 אמר שכשיהודי מברך שלא עשני גוי צריך
 שהברכה יתן לו שמחה לכל היום, ויש
 ללמוד מכך ק"ו בן בנו של ק"ו לאחד
 שמגיע ממקום ההוא ויודע איך נראה גוי,
 ועתה זכה שהקב"ה הוציא מהרפש
 והטיט שהיה בו, בודאי ובודאי שצריך
 לשוב ולשמוח ולהודות להשי"ת עת
 שמברך שלא עשני גוי.

ה. ודרך אגב אציין השגחה פרטית בזה כי שיעור זה נמסר ביום י"ד חשוון, ובקונטרס הנ"ל
 ראיתי שיש שם תמונה של המצבה של ר' שאול דוד בן ראובן יוסף, ונכתב שם שנפטר
 ביום י"ד חשוון תשל"ה, וראיתי בזה טוב סימן מהשמים, והיה הדברים לע"נ.

שמחים על זה שאנו לא פראסמטע גויים, ולכן הזמן עכשיו להתבונן בגדלותו וחישיבותו והנאתו והצלחתו של זה שנבחר עתה לנשיאות ארה"ב, שעניי כל יושבי תבל נשואות עתה אליו ומייקרים ומכבדים אותו בכל הכבוד ויקר, ועתה אנו מתייצבים ומתחילים להודות ולשבח לה' ע"ז שלא שם חלקנו מגויי הארצות ואף לא להיות הנשיא הגדול והמהולל... כי צפורני רגלו של האחרון והפשוט מעם ישראל גדול וחשוב אלפי אלפים ידות מהגוי החשוב והמהולל ביותר בכל רחבי תבל... ועיי"ש עוד סיפורים בזה¹.

פיוצ"ב סיפר הג"ר מרדכי שולמן ראש ישיבת סלבודקא (מובא בספר זכרון 'דרכי שלמה' עמוד קס"ח), שכשסיפר בהתרגשות למשגיח הגה"צ ר' משה טיקוצינסקי שרצחו את נשיא ארה"ב קענעדי, ענה ר' משה שהגאון רבי אייזיק שער זצ"ל אמר פעם דהברכה שלא עשני גוי קאי על הנשיא קענדי ולא הערבי שבשוך².

עם נשיאות ארה"ב ומה לו לחדשות בכלל, הלא ר' נטע הוא משכמו ומעלה ואין לו שייכות לשום עניני גשמייות וחדשות, וכנראה היה לו איזה ענין ויסבה לזה.... ואחר התפילה אכן ניגש אליו והרצה לפניו את שאלתו ותמיהתו.

ויען ר' נטע ברוב חיבה והתלהבות ואמר לו, הנה, הזמן הנכון והמוכשר להתעניין מי נבחר להיות נשיא ארה"ב, הוא דוקא עכשיו, כי באמת אין זה ענינינו לידע מי נבחר לכך, כי אנו עם לבדד ישכון וכל גויי הארץ ועניניהם כאין וכאפס חשובים בעינינו.

אולם לפני התפילה, בשעה שאנו עומדים לברך ולהודות בברכת שלא עשני גוי, על זה שזכינו להיות מעם חבל נחלת ה', זה הזמן להתבונן בדבר, וכי אנו שמחים ומברכים רק ע"ז שאנו לא גויים פחותים ושפלים עניים ודלים, הלא אם כן אין אנו מכירים מספיק בעומק חשיבות הישראל ובעומק השבח והברכה, אם בס"ה אנו

1. ובספר ואין למו מכשול (ח"ב עמוד כ"ג) מובא סיפור כזה על הגאון רבי אהרן קאטלער זצ"ל. ובספר לקט רשימות [להגאון רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל (חנוכה, עמוד מ"ה)] מובא מה שאמר פעם 'כשמגיע סענעטור ערל לחתונה, יש כאלו שאצליהם זה כבוד גדול, אבל זה שקר, שהרי הוא ערל ככל הערלים רק יש לו כובע יפה ונעלים'.

2. וכ"כ בספר דרשות משמר הלוי (ח"א עמוד שי"ח) 'ר' אייזיק שער היה אומר בסלבודקה, מה אתם חושבים ב'שלא עשני גוי?' העיריה העמידה איזה גוי ערבי שבשתיים עשרה וחצי עוזב את כל הזבל ומשתחוה לפסל, אז אתה חושב שה'שלא עשני גוי' זה הערבי הזה, אני חושב בשלא עשני גוי על טשערטשיל (זה היה המושג הכי גדול שהבינו, הגוי הכי גדול בעולם היה נקרא טשערטשיל - המצביא של כוחות הברית במלחמת העולם השניה)!'.

ההזדמנות הנדירה לקיים את המצוה להשתדל לראות פני מלכים, ולברך עליהם 'שחלק מכבודו לבשר ודם' כדאיאת בשו"ע או"ח סי' רכ"ד ניסו להניאו מכוונתו, בטענה שפטור הוא מכך לנוכח מצבו הקשה.

ענה להם הצדיק, השתוקקתי לצאת לקבלת הפנים, הוא מפני ברכת 'שלא עשני גוי' אותה אני מברך בכל יום, ולנגד עיני עומדים הערכים הפשוטים של שוק העיר העתיקה, וחפצי עז לזכות ולברך את הברכה כאשר לנגד עיני

בן מסופר על אחד מגדולי התורה בדור העבר בירושלים, כאשר השלטון הטורקי השקיע רבות בהכנת קבלת פנים מפוארת לקראת ביקורו של וילהלם הקיסר מדייטשלאנד, ואף פרצו את החומה ליד שער יפו לכבוד שיירת הקיסר שתכנס העירה - ואותו גדול היה מוטל על ערש דוי והיה חולה מסוכן, אך כששמע הביקור הגיע לאזניו הביע את רצונו להתאמץ ולצאת ולקבל את פני הקיסר.

בני ביתו שחששו מאוד לשלמו והבינו את חפצו לצאת לקבלת הפנים, מפני

ובספר 'במחיצתם' מביא כן בשם הגאון בעל ברכת שמואל זצ"ל שאמר 'כאשר אני מברך בבוקר שלא עשני גוי, השמחה ממלאת את לבי. אינני מתכוין בברכה זו לגוי הפרימיטיבי, האיכר הפשוט שפל הדרגה, אלא לפרופסורים ולפילוסופים שבהם'. ועל הגאון רבי שרגא פייוויל מענדלוביץ זצ"ל מסופר (מריצי תורה מעולם החסידות, ח"ז עמוד קנ"ב) כי כך דרש לתלמידיו: יש לדעת לא רק 'מיהו יהודי', אלא גם 'מהו יהודי' ואיך הוא. כיצד איש יהודי חושב, מרגיש, עושה, לומד או מתפלל. להערכתו, הרי לצעיר במזרח אירופא היה קל להודות לה' שלא עשני גוי' כי הגוי מן המצוי היה טיפוס אנאלפביתי, שיכור מתגולל באשפתות, אבל פה באמריקה הצעיר רואה לפניו גוי אינטליגנט - ובהרבה מקרים די מנומס - ואינו מסוגל לדעת להבדיל בין ישראל לעמים, אם לא כשיתגלה לו מה אצור בנשמת איש יהודי ומה חסר בנפש הגוי... מרגלא בפומיה: 'שלא עשני גוי' יש לברך לא בניגון של 'ברוך דיין האמת', כמי שאומר: מסכן אני, נעביך, שלא עשני גוי... אלא בשמחה ובצהלה, מאוד מאושר אני, מה טוב חלקי ומה נעים גורלי, שלא עשני גוי.

ובספר עלי שור (ח"ב עמוד ש"ג) כתב בזה וז"ל 'שלא עשני גוי - אילו הייתי נולד גוי ח"ו איזה אסון היה זה ח"ו! וכשנולדתי יהודי הנני מאושר! אבל, האם באמת אין בי שום קורטוב של 'גויות' האם במידותי אני באמת רחמן, ביישן, גומל חסדים? האם בהקשפותי אין בי ניצוץ של גויות? ובשאיפותי והתנהגותי האם אין בי אבק 'גויות' ופזילה אל עבר המנהגים שלהם אלימות, ספורט, בידור, בילוי על דרכם. אם אין בי ניצוץ מכל זה אוכל לברך בשמחה שלא עשני גוי'.

פירש המגיד **ממעזריטש זי"ע** מאמרם (ר"ה כ"ג): מעולם לא ראתה חמה פגמתה של לבנה, דהנה הגויים משולים לחמה וכלל ישראל נמשלו ללבנה, ואם מעמידים את החמה והלבנה, היינו הגוי ולהבדיל היהודי יחדיו, אף אם יהיה בישראל שום פגם, לעומת החמה, הגוי, אינו ניכר ואינו נחשב פגמו לכלום, ורצ"ל שאף היהודי החלש ביותר הרי הוא עומד באלף מדרגות יותר מהגוי החשוב ביותר שיש בעולם.

ההודאה שלא עשני גוי בכל מצב ומצב

סיפר האדמו"ר מראחמסטריווקא זצוק"ל (הובא בקובץ צוהר לתיבה) ששמע מאחד שלמד עוד אצל הגאון רבי אהרן קאטלער זצ"ל בקלעצק, ובשעת המלחמה אצל הרשע הדייטש ימ"ש היה ביחד עם ה'פארמזינים' שהתחבאו בתחתית הכור ובחפירות, והיה שם מר ואפל, וגם תפילין לא היו לו, התחבאו אצל הגויים והיה ביכותם בכל רגע להרוג את כולם, ובכל יום היה משכים והנהיג לעצמו לומר נוסח עצמי לפני ברכת שלא עשני גוי, וערך לעצמו חשבון שהגוי הכי חשוב בעולם באותו תקופה לפי חשבוננו היה 'ראזוועלט' נשיא ארה"ב, וכך היה אומר: אומר אני לך

השליט הגדול ולהביע את תודתי לכורא עולם שעשני יהודי, ולא עשני כגויי הארצות, ואף לא כאותם היושבים ברומו של העולם הזה.

הערה על מה שיש המכוונים על הגוי החשוב ביותר

אמנם שמעתי פעם להעיר על כל זה מאדם גדול, דהנה איתא מהקדמונים שיש ארבע דרגות בכריאה דומם צומח חי מדבר ועליהם דרגת ישראל, והנה לו יצויר שהיו מברכים שלא עשני דומם או שלא עשני חי, וכי היינו מעלים בדעתינו שיש לתפוס דומם גדול ומיוחד או לחשוב על מלך החיות ולומר שלא עשני אריה, הרי כלפי דרגת המדבר חשובים כל הני דומם וחי בערך ודרגה אחת, ואין שום דרגת חילוק כלפי האדם בין חי כזה לחי כזה, וה"נ כשמברכים שלא עשני גוי הרי כרחוק מזרח ממערב יש בין עצם היהודי לגוי, וא"כ מה כלל חילוק יש כלפיו בין גוי בדרגה זו לדרגה זו ששניהם כאחד אינם נערכים לפניו כלל, ומה שייך לדון ולפלפל בין גוי זה לגוי אחר.

יידוע מה שאמרו הצדיקים, שהיהודי החלש ביותר חשוב אלף אלפי אלפים יותר מהגוי הטוב ביותר, ובזה

ח. ובהאי ענינא יש לציין דבר חידוש דאיתא בלקט יושר, דאמו של בעל התרומת הדשן היתה מברכת בכל יום 'שלא עשני בהמה', ואיתא שם דהכי גרסינן בגמ' מנחות, ואין הגירסא תחת ידינו.

(ובספר אוצרות צדיקי וגאוני הדורות מביא בשם הרה"ח ר' יהושע העשיל צייטלין זצ"ל מה שיישב בדרך צחות למה אין מברכין שלא כעשני בהמה, משום שאצל כמה אנשים יהא זה ברכה לבטלה...)

נשמע כזה מעולם אחר שעם זה קרובו מחוסרים מכל טוב בעו"ה והשליך משמים ארץ וכו' עוד הם שרים שיר חדש במקום קינה, ומה הוא השיר 'ישמח ישראל בעושי' דייקא שמברך ברוך שלא עשני גוי וברוך שבראנו לכבודו והבדילנו מן הגויים והרי אין לנו במה לשמוח כי אם בעושי' שעשני ישראל', עיי"ש עוד דבריו הקדושים.

ובאמת יש להוסיף דבעת שכלל ישראל נמצאים במצב קשה בעומק הגלות בין הגויים, וכיהודי הנ"ל ששכב ביערות מוקף ברוצחים גויים, אזי מבחי' מסוימת הרבה יותר קל להכיר ולהודות להש"ת על שלא עשני גוי, וכמו שידוע העובדא על הרה"ק מקלויזנבורג זי"ע שמציב עד תום את כוס התרעלה בימי השואה, שאיבד את אשתו ואחד עשר ילדיו וכו', פעם אחת בעודו עובד בעבודת פרך במחנות הנאצים ניגש אליו אחד ושאל אותו: רבי, האם גם עכשיו שדם ישראל נשפך כמים תאמר ג"כ אתה בחרתנו מכל העמים, ענהו הרה"ק: אדרבה עכשיו הוא הזמן לומר ולהודות בהתלהבות שלא עשני גוי, שהרי אילו לא היינו מה'נרצחים', אזי היינו ה'רוצחים' רח"ל, ועכשיו שאנו רואים לאיזה שפל המדרגה מגיע הגוי, כמה עלינו להודות על שבחר בנו מכל העמים ולא שם חלקינו בהם.²

רבש"ע אם תרצה לעשות אותי לראוועלט והוא יתחלף אתי, אינני מסכים, רק ברוך אתה... שלא עשני גוי, אני אשכב כאן בחפירת הבור ואמות מרעב או שיהרגו אותי, אבל שלא עשני גוי, כך היה חוזר בכל יום על הפזמון הזה לפני ברכת שלא עשני גוי למשך שנתיים וחצי שהיה שם בחפירות...!

ומן הראוי להזכיר כאן מה שמובא בספר **אמרי שפר** (עמ"ס ברכות) לתלמיד **החת"ס**: שמעתי שיחת חולין ממורי (החת"ס) שאף שבכל השנה אנו מודים ואומרים שלא עשני גוי, ולא שם חלקינו בהם וגורלינו ככל המונם, אבל מה שביום תשעה באב אחר שישכנו על הארץ וקוננו על כל הצרות והשמדות שעבר עלינו קרוב לאלפיים שנות הגלות, ואנו קמים ואומרים 'עלינו לשבח לארון הכל וכו' שלא עשנו כגויי הארצות' וכו' "זהו חידוש גדול".

ודבר נפלא מאוד אומר **החת"ס** בדרשותיו (דרוש לז' אב, עמוד ש"מ טו"ב) לבאר מה ששורר דוד המלך ע"ה שירו לה' שיר חדש תהילתו בקהל חסידים ישמח ישראל בעושי' וז"ל 'דאחר שסיים במזמור הקודם לבני ישראל עם קרובו הללויה, שהוא תכלית השיר וההלל שזכינו להיות עם קרובו, וכל מלאכי מעלה ושמי השמים וכל הארץ ואשר בה הכל בשבילנו כאשר האריך לעיל אמר עתה שיר חדש שלא

ט. וראיתי מספרים (בספר מראות הצובאות, שמות א' עמוד ד', מפי עד ראי') על אחד מהקדושים שנעקה"ש במלחמה הנוראה, כי רגעים אחדים רני עלותו על המוקד בירך בקול

רבי ישראל יעקב זצ"ל מסטאשוו שאמר לבאר בדרך מליצה מדוע אין מברכים בברכת השחר 'שלא עשני שוטה', אלא שכל טיפיש מחזיק עצמו לחכם, והחכם האמיתי אינו מחזיק עצמו לחכם שיודע שרחוק הוא משלימות החכמה, ואיזה פנים יהיה שכל השוטים יברכו בהתלהבות שלא עשני שוטה, והחכמים לא יברכו...!

אם אומרים שלא עשני גוי או שעשני ישראל

ומעתה אחר שהקדמנו בשבח ומעלת ברכה זו נביא לדון במקור הברכה ומה שיש לדון בה:

הנה במסכת מנחות (מ"ג ע"ב) תניא, היה ר"מ אומר: חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום, אלו הן: שעשני ישראל, שלא עשני אשה, שלא עשני בור. רב אחא

ומסופר (ספר זכרון דרכי שלמה, עמוד קס"ח) שפעם אחת ישבו יחד בכלא הרוסי הגאון ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל והרשב"ב מליבאוויטש זי"ע, וישב שם איתם בחדר גם איזה גלח, נענה הגר"י להרשב"ב איני יודע במה חטאתי כ"כ שנענשתי משמים לישוב יחד עם גלח בחדר אחד, ענהו הרשב"ב: הקב"ה עשה כך בעבור שנוכל לראות מקרוב איך נראה גוי ונוכל להודות ולברך שלא עשני גוי. והגר"י לא רצה לקבל הדברים, שאמר: אני יודע מה זה גוי, ואי משום הא לא הוצרכתי לישוב יחד עם גלח.

מדוע אין מברכים שלא עשני שוטה

בספר שאגת ירושלים (דרוש ה', עמוד ס') מביא בשם חותנו האדמו"ר הרה"ק

רם 'שלא עשני גוי, והוסיף: 'אשרי שאהיה עוד מעט מן הנשרפים ולא מן השורפים, הרוצחים'.

י. כע"ז אמר הרה"ק בעל קדושת ציון מבאבוב זצ"ל הי"ד, דהנה שלמה המלך ע"ה אומר (משלי י"ז ח"י) 'גם אויל מחריש לחכם יחשב', ולכאו' יש כאן עצה לכל שוטה שיחריש וכך יחזיקו אותו לחכם, אלא שהשוטה אינו מחזיק עצמו לשוטה ועל כן אינו מחפש כלל עצות להיקרא חכם.

(ומענין לענין, מסופר כי פעם הגיע אחד הצדיקים לעיר קשאנוב שלא היה כ"כ שוה בשוה עם הרה"ק מבאבוב זי"ע הי"ד, והתאכסן בבית אחד מחסידי באבוב בעיר, ונכנס אחד להקדושת ציון ו'מסר' עליו כי אותו חסיד באבוב הכניס לביתו את רבי פלוני ולא חשש לכבוד רבו מבאבוב שיש קצת פירוד ביניהם... והקפיד הרה"ק מבאבוב על אותו 'מסור' ואמר לו: שלמה המלך אומר גם אויל מחריש חכם יחשב, והנה אותו בעל אכסניא עשה מעשיו בחכמה ובתבונה ובכך אדרבה הרים את כבוד בית באבוב, אך במה דברים אמורים, כל זה רק כשהאויל מחריש ואז 'חכם יחשב' אנשים מחשיבים את מעשיו של החכם, אבל כשהאויל עושה מזה רעש, אז אדרבה, אנשים חשובים שזהו השקפתם ודעתם של כל חסידי באבוב ואז נגרע חשביתו של בני הקהילה בכלל ושל אותו 'חכם' המכניס אורח בפרט...)

עוד כתב הב"ח, שאם יברך שעשני ישראל שוב לא יוכל לברך שלא עשני עבד ושלא עשני אשה, דשעשני ישראל כולל בתוכו שלא עשני עבד ואשה. ואמנם הטו"ז (סק"ה) והמג"א (סק"ט) חולקים על תירוץ זה של הב"ח עיי"ש.

ויש שביארו מדוע אין מברכים שעשני ישראל, שלהיות 'יהודי' אמיתי אינו פשוט כלל ומי יאמר זכיתי לבי שהוא באמת יהודי בכל נימי נפשו, על כן אינו יכול להודות רק עכ"פ שלא עשני גוי, וכולי האי ואולי...

ויש להסמיך בזה, דהנה ידוע מש"כ **הפוסקים** דאתרוג המורכב פסול הוא ואי אפשר לברך עליו, כיון דבתורה כתיב ולקחתם לכם פרי עץ הדר וכל שיש בו שום הרכב מדבר אחר כבר אינו נחשב לפרי עץ הדר של תורה וא"א לברך עליו, וה"נ י"ל, דכל עוד שדבק אצל היהודי משהו מהגוייסקיט שוב כבר אינו יכול לברך שעשני ישראל, והלואי שנוכל לברך שלא עשני גוי.

ומן הראוי להעתיק כאן דברים חוצבים להבות אש אשר רשם לעצמו הרה"ק **מפיאסנא** ה"ד כשמלאו לו ארבעים שנה, ומובא בספרו הקדוש הכשרת האברכים: ליבי מזדעזע מן שנת הארבעים אשר לנגדי, ומן ראשית הזקנה הקרובה אלי אברי דא לדא נקשן, אנסה להתאזר בכל כוחי לקבל עלי להתקשר בו יתברך בקשר של קיימא וכולי האי ואולי, מה אקבל עלי, ללמוד

בר יעקב שמעיה לבריה דהוה קא מברך שלא עשני בור, אמר ליה כולי האי נמי, אמר ליה: ואלא מאי מברך, שלא עשני עבד.

והמפרשים כבר כתבו דהגירסא האמיתית בגמ' הוא 'שלא עשני גוי' וכדאיתא **בתוספתא**, וכלשון שאומרים שלא עשני אשה, שלא עשני עבד. ומה דאיתא בגמ' הגירסא שעשני ישראל אינו אלא מחמת הצענזור כמובן, וכן **בשו"ע** (סימן מ"ז ס"ד) איתא הגירסא שעשני ישראל, והוא מחמת הצענזור.

וברמ"א שם פסק דגר אינו יכול לברך בנוסח שלא עשני גוי כיון שהוא נולד גוי, אך יש פוסקים דפליגי וסבירא להו דאף הגר יכול לומר בלשון שלילה שלא עשני גוי (עיי' לקמן).

הטעם שמברכים בלשון שלילה

וכבר עמדו המפרשים מדוע באמת תקנו מטבע הברכה בדרך שלילי 'שלא עשני גוי' ואין מברכים 'שעשני ישראל', והב"ח מביא דכיון שנחלקו בגמ' (עירובין י"ג.) אי נח לו לאדם שנברא או נח לו לאדם שלא נברא, ואמרו בגמ' דנמנו וגמרו דנח לו לאדם שלא נברא, ע"כ א"א לברך בדרך חיובי שעשני ישראל.

ובספר הקדמון **מאורי אור** תמה על תירוץ זה וכותב שתירוץ כזה ראוי לתינוקות, דהרי מברכינן 'בורא' נפשות רבות וכו' וכן מברכים 'וברא' בו בריות טובות וכו', הרי שלא חששו חז"ל להא שנח לו שלא נברא.

ואף גם זאת כי גם הנוסח שלא עשני גוי צריך הרבה לעבוד על עצמו שלא תהא מקום לפקפק גם בנוסח זו וכמובא על רבינו החפץ חיים שבכל יום קודם שהיה מברך הברכה שלא עשני גוי היה מתבונן בעצמו האם אין בו נגיעה לעניני גויי שקי"ט ואם ראוי הוא לברך ברכה זו¹, וכמו שאמרו הצדיקים שבברכת שלא עשני גוי כלול בזה גם ההודאה על שאין לנו שייכות בכל התאוות והמחשבות של הגויים², וע"ז היה הח"ח מתבונן בעצמו

יותר? כמדומני שמה שאפשר לי שלא ללכת בטל אינני הולך בטל. להתרחק מן התאוות? אם אין יצרי מרמה אותי ב"ה איני משועבד לתאוות גשמיות... ומה חפר לי, להיות יהודי חפר לי, עכל"ק המרטיט לבבות לראות אותו ענק רוח שתוך כדי שמעיד על עצמו שאין בו ביטול תורה ואין בו תאוות גשמיות, בכל זאת חושש שחסר לו להיות יהודי, ומה יענו איזובי הקיר ואיך נוכל לברך שעשני ישראל, ועל כן אין יכולים לברך רק שלא עשני גוי.

יא. ובספר לקט רשימות [להגאון רבי נתן וואכטפויגל זצ"ל (לחנוכה עמוד מ"ד)] מובא כי פעם המתין החפץ חיים עשר דקות בשתיקה קודם שבירך שלא עשני גוי, ואח"כ ביאר הח"ח את הנהגתו, בדקתי את עצמי אם אין בי שום נקודה של גוי! ורק אח"כ ברכתי את הברכה. ובספר 'החפץ חיים - חייו ופעלו (ח"ג עמוד תתע"ח) כותב: 'בברכות השחר לפני ברכת שלא עשני גוי היה החפץ חיים מתעכב ומתהרהר בוחן את רגשותיו מבקר את רעיוניו ולאחר מכן היה מברך ברוב שמחה והתלהבות את הברכה ומודה ברוך ה' לא מצאתי שום שמץ של גויות בהרגשים ובמחשבות.'

יב. ראיתי (בספר כל משאלותיך) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שאחד אמר לו בשם הגאון רבי יעקב ניימן זצ"ל שאמר אי איישר חילי הייתי מוסיף בברכת השחר שלא עשני גביר, ותגובת הגר"ח שליט"א ע"ז היה: זה כבר רמוז בשלא עשני גוי, כי זה כולל גם גויאשקייט אצל בני ישראל, והרבה גבירים מעורב בהם גויאשקייט.

והגאון רבי אלחנן האלפערן זצ"ל אמר (יפה שיחתן עמוד י"ב) בשם הרה"ק מהרי"ד מבעלזא זי"ע דבעת שיהודי מברך שלא עשני גוי צריך לכוין שלא נתפתה ללכת אחרי דרך חטאים ולהיות נאציאנאלער יוד, דהיינו יהודי לאומי, והיינו ככל הגויים רח"ל (וביפה שיחתן שם ביאר דלכן אין מברכין שעשני 'ישראל' ע"ש), ובמקו"א מובא (הגהות הגאון הנ"ל זצ"ל לספר עיוני הלכות ח"ב עמוד תרכ"ח) שאמר שבברכה זו יש לכוין שלא עשני 'ציוני', שהם לאומים ואומרים נהיה ככל הגויים.

ובספר לקט רשימות (שם) מובא מה שאמר על הברכה שלא עשני גוי: עם ישראל צריכים להיות מובדלים מהגויים במחשבה והשקפה ודבור ולבושים. אסור שיהיה אפילו משהו של גוי...

מדוע לא אמר שעשני ישראל. וביארו בזה דהנה ה**ראשונים** (רמב"ן) כתבו בטעם שאמר הקב"ה אנכי ה"א אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר אנכי ה"א אשר בראתיך, כיון דאמרו בגמ' דנוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ע"כ לא אמר אנכי ה"א אשר 'בראתיך', ולפי"ז י"ל דכששמע משה רבינו שהקב"ה אומר אשר הוצאתיך מארצ"מ הבין משה שבאמת נח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ע"כ מיד פתח ואמר שלא עשני גוי בלשון שלילה, ולא אמר בלשון חיובי שעשני ישראל כנ"ל.

עוד פשט נפלא בדברי המדרש הנ"ל כתבו הספרים, דהנה בשעה שחטאו ישראל בעגל אמר הקב"ה אל משה רבינו (שמות ל"ב י') ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, וביארו

אם ראוי הוא לדבר הזה, ומה נענה אנן אבתריה.

ובספר נפש שמשון (על תפילה) מהגאון רבי שמשון פינקוס זצ"ל כתב דהסיבה שאומרים הברכה בלשון שלילה שלא עשני גוי הוא כדי להרגיש את הברכה להתפעל ולהתלהב. את האור מרגישים על רקע החושך. איך אנו יודעים את גודל המעלה והחשיבות להיות יהודי עי"ז שאנו רואים שישנה מציאות 'להיות גוי'.

ביאור המדרש דפתח משה רבינו ואמר שלא עשני גוי **עפ"י** דברי הב"ח הנ"ל שאין מברכים שעשני ישראל כיון שנח לו לאדם שלא נברא, ביארו הספרים מה דאיתא במדרש בשעה שאמר הקב"ה אנכי ה"א אשר הוצאתיך מארץ מצרים, פתח משה ואמר בא"י אמ"ה שלא עשני גוי, והוא פלא מה שייכות ברכה זו לכאן"י, וכן קשה

יג. ובזה יש לפרש המדרש שהבאנו גככשמע משה אנכי ה' אלקיך מיד פתח ואמר שלא עשני גוי, דכבר נתקשו המפרשים למה אמר אשר הוצאתיך ולא אשר בראתיך, ולהנ"ל יתכן לומר שרצה להדגיש את מעלת בני ישראל שניכר דייקא מתוך החושך שהיו במצרים ערות הארץ, דמתוך החושך נראה יותר את האור, ולכן אמר מיד לא עשני גוי שהוא ג"כ מטעם זה כדי להדגיש החשיבות להיות יהודי שניכרת ביותר על ידי שמדגיש שיש מציאות של גוי.

יד. בדרך צחות י"ל עפ"י המסופר כי פעם פרצה שריפה גדולה בביתו של יהודי אחד, וכשראה השריפה פתח וברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שלא עשני גוי, שאלוהו מה ראה לברך כעת ברכה זו, ענה ואמר, הנה אצל כל גוי תלוי על כותל ביתו האליל שלו ואם נשרף ביתו גם אלוהיו נשרף עמו, אבל אני אע"פ שנשרף ביתי הנה אלוקי חי וקיים ובטחוני חזק בו שעוד אבנה ביתי כבתחילה לכן ברכתי שלא עשני גוי.

ולכן כשמע משה שה' - שהוא חי וקיים לעד - הוא אלקינו, ולא כאומות העולם אשר עצביהם כסף וזהב ואם יהא שריפה גם הם ישרפו, משא"כ אלקינו קיים לעד, על כן בירך בשמחה וכמו בסיפור הנ"ל.

ומה נורא הוא הווארט של החת"ם, שאף שבתחילת היום מברכים שלא עשני גוי בדרך שלילה ואין אומרים שעשני ישראל כיון דנח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, מכל מקום בסוף התפילה כבר אומרים 'ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו', ולכאן תמוה מדוע אין חוששין כאן משום נח לו לאדם שלא נברא, אלא שאכן קודם שהיהודי מתפלל ומקיים המצות נח לו שלא נברא, אבל אחר שזכה היהודי להתפלל לפני ה' אזי יכול הוא לומר בלשון חיובי: ברוך הוא אלוקינו 'שבראנו' לכבודו, דאז כבר נח לו שנברא.

אם הנוסח שלא עשני גוי או שלא עשני עכו"ם

עוד מחלוקת יש בנוסח הברכה, דהנה ברוב הסידורים וכן הוא הנוסח המקובל בישראל לברך: שלא עשני 'גוי', מ"מ מצאנו בכמה ספרי הפוסקים שכתבו הנוסח 'שלא עשני עכו"ם', וי"א שגם לדעתם צריך לברך שלא עשני גוי, אלא שהמדפיסים שינו כן מחמת הצענזור וכתבו 'עכו"ם'^{טו}, ויש סידורים עתיקים שהמדפיסים פיענחו הר"ת עכו"ם וכתבו: בא"י שלא עשני עובד כוכבים ומזלות. [ויש שהמדפיסים פיענח שלא עשני 'עובד' כוכבים ומזלות, ולא זכר שמטבע הברכה הוא

בזה דהקב"ה אמר אל משה שאכלה את ישראל, וההבטחה שהבטיח הקב"ה את האבות אברהם יצחק ויעקב שיהיו לגוי גדול יצא ממך, וזש"א ואעשה אותך לגוי גדול, היינו שממך אעשה גוי גדול.

ואיתא במדרש (כי תשא פ' לב) "אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם על מה אתה כועס על ישראל, אמר הקדוש ברוך הוא על שעשו העגל, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא אם היית מצוה אותם לא היו עוברים על מצותיך, אמר לו והלא צויתני להם בתוך עשרת הדברות, אמר לו משה רבונו של עולם: לי צוית להם לא צוית, כי כתבת בעשרת הדברים אנכי ה' אלהיך (שמות כ ב), ציווי לי ולא להם, כי אם היה להם היה לך לומר אנכי ה' אלוקיכם אשר הוצאתי אתכם, לא יהיה לכם".

ומעתה מובן דברי המדרש דבשעה ששמע משה רבינו מפי הקב"ה שאמר אשר הוצאתיך וגו' בלשון יחיד, והיה לו בזה לימוד זכות על ישראל להסיר מהם חרון אף ה', מיד פתח ואמר 'שלא עשני גוי' היינו שמעתה לא יצטרך לכולות את ישראל ולעשות ממנו גוי גדול.

טו. שבימים ההם היה פחד גדול מהצענזור, וכבר הורגלו המדפיסים לשנות בכ"מ שכתוב גוי לעכו"ם, ואומרים שיש סידור שכתוב בו מי כעמך ישראל "עכו"ם" אחד בארץ.. וכן בכ"מ שהיה כתוב בחז"ל 'מינים' שינו הצענזור ל'עכו"ם', ושמעתי שיש גירסא במסכת ברכות במה דאיתא שם 'אין מברכים בורא מיני מזונות אלא על חמשת המינים בלבד', שתיקנו וכתבו: אין מברכים בורא 'עכי' מזונות אלא על חמשת 'העכו"ם' בלבד.

ועל מה שהקשו שהרי גם ישראל נקראים גוי, תי' בזה המפרשים שדייקא כלל ישראל בכלליותם נקראים גוי, אבל כל יחיד ויחיד אינו נקרא גוי אלא ישראל, משא"כ העכו"ם כל יחיד ויחיד נקרא גוי, ועי' טורי אבן מגילה (כ"ד).

וראיתי בסידור נוסח ביאלא, שהאדמו"ר בעל הלכת יהושע זצ"ל מביאלא היה אומר 'שלא עשני עכו"ם וגוי' ובכך יצא ב' הדעות¹. ויש שמה"ט אמרו הנוסח 'שלא עשני נכרי' שבזה הרויחו להסתלק מכל הטענות הנ"ל, ונהרא נהרא ופשטיה.

ויש להזכיר כאן מה שאמר הרד"ק השר **שלום מבעלזא** זי"ע (הובא בגליון הוגי תורה, גליון ג"ו, ע"ש באריכות) שכל נוסח ומטבע ברכה שנתקבל בישראל, אף אם יסודו מחמת טעות או מחמת הצענזור וכדו', מקבלים אותו לרצון בשמים, והרי הוא נתקדש קודש קדשים.

בטעם הברכה שלא נתחלף הנשמה בנשמת גוי

המג"א (סק"ו) מביא בשם המקובלים בטעם שמברכים בכל יום שלא עשני גוי, שבכל לילה שהנשמה עולה למעלה יש בו חשש שמא נתחלף נשמתו בנשמה של גוי עבד ואשה, ועל זה מודה בקומו משנתו על שלא נתחלף ולא נדבק בנשמתו מנשמת גוי עבד ואשה. ובזה מבאר המג"א שגם גר יכול לברך שלא

בלשון יחיד שלא 'עשני'. ויש דפוס קדמון שהנוסח שם הוא 'שלא עשני ישמעאל', שכמובן דבר זה לא הפריע לנוצרים.

ואף שהנוסח המקובל בישראל לומר שלא עשני 'גוי', עכ"ז יש לציין שיש מגדולי ישראל שאמרו שהנוסח הנכון הוא שלא עשני 'עכו"ם', וכן אומרים על הח"ח שהיה מברך שלא עשני עכו"ם. ובספר **מאורי אור** רצ"ל שהמברך 'שלא עשני גוי' פגול הוא לא ירצה וברכתו לבטלה, שהרי למעלה משלושים פעמים בתנ"ך נקראו ישראל 'גוי' ואיך יברך שלא עשני גוי, והולך ומונה שם בספרו כל השלשים פעמים שנקראו ישראל בלשון גוי. **ובשו"ת זכר יהוסף** (סי' י"ג) מביא ג"כ דעת בעל המאורי אור, ומוסיף ומונה שם עוד שלושים פעמים אחרים בתנ"ך שכלל ישראל נקראים גוי, ומסיק שם שהנוסח האמיתי הוא שלא עשני עכו"ם, שזה קאי על הגויים עובדי עבודה זרה.

לעומת כן הגאון ר' שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' ל"ד), יצא בחריפות כנגד המשנים הנוסח לומר שלא עשני עכו"ם, וכתב שם שהוא נוסח אפיקרסות, שהרי זה כאומר שמודה דוקא על זה שאינו עובד כוכבים ומזלות, אבל על מה שאינו 'גוי' פשוט על זה אינו מודה, וכתב שם שהמשנה הנוסח עתיד ליתן את הדין.

טז. ונכדו שליט"א בספר עיוני הלכות (ח"ב, עמוד ג"ב והלאה) יש לו אריכות גדולה בזה ומביא שם מדברי הגאון מבוטשאטש אם במקום ספק מועיל לומר ב' הנוסחאות.

שלא לענות ברכו קודם שיברך ג' הברכות

הרה"ק מקאמארנא זי"ע מביא מהמקובלים שיש להיזהר בשחרית שלא יענה האדם 'ברכו' כל עוד שלא בירך ג' הברכות שלא עשני גוי אשה ועבד, וביאר שם דכיון דאיתא בספרי קבלה דבלילה עולה נשמתו של היהודי למעלה, ואינה שבה אליו בשלימות אלא בעניית ברכו את ה' המבורך, ואיתא בספה"ק דע"י שהיהודי מברך ג' ברכות אלו אזי מברר ומתקן שנשמתו כל חלקי הנשמה של גוי עבד ואשה שנדבק בו למעלה, ע"כ אם יענה ברכו קודם שיסלק ויברר מאיתו חלקי הנשמה של גוי עבד ואשה, אפשר שעדיין יש בו מחלקי הנשמות הנ"ל ובעניית ברכו יקבע נשמתו כמו שהוא, טרם שהשלים בירור נשמתו.

מנין ידע האדם שאכן לא נתחלף לו נשמתו

אלא שכאן מתעוררת לך שאלה שכבר הקשו הקדמונים, מניין ידע האדם בקומו בבוקר שלא נתחלף לו נשמתו בלילה, והרי אפשר שבאמת נתחלף לו נשמתו ונמצא שברכתו הוי ברכה לבטלה, ויש בזה כמה תי' בספה"ק.

הרמ"ק (מגדולי קדמוני המקובלים) נתן ב' סימנים לידע אם נתחלף לו

עשני גוי אף שיצירתו ועשייתו היתה כשהיה גוי, דכיון שתקנת הברכה הוא על שלא נתחלף הנשמה בכל לילה ממילא גם גר שייך בזה.

ועפ"ד מובן בפשיטות מה שתיקנו חז"ל לברך ברכות אלו בכל יום ויום, דלכא' די היה לברך ברכות אלו פעם אחת בחייו על שלא עשאו הקב"ה לא גוי ולא עבד ולא אשה, ואמנם לפי דברי המקובלים מבואר שיש לנו לברך בכל יום על שלא נתחלף נשמתנו בלילה בנשמת גוי עבד ואשה.

וראיתי בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאמר ע"פ דבריהם שזהו מה שאנו אומרים מיד בקומינו בבוקר מודה אני לפניך וכו' שהחזרת בי 'נשמת', היינו נשמתו היהודית המיוזרת לי, ולא נתחלף נשמתו בנשמת גוי עבד ואשה".

ועל היהודי הקדוש מפשיכא זי"ע מובא (שיח שרפי קודש ח"ה כ"א: בשם הרה"ק מקאצק זי"ע, ועי' שפת אמת במדבר תרל"ט מאמר ג') כי בשעה שאמר בכל יום הברכה שלא עשני גוי, הרגיש בנפשו שנשתנה בכל יום מאינו יהודי ליהודי, וי"א דלכן נקרא כן 'יהודי הקדוש'

יז. והרה"ק מסאטמאר זי"ע פירש בזה מאמר חז"ל (חגיגה ט"ו.) בת קול יוצאת שובו בנים שובבים חוץ מאחר, דלכל ישראל אפשר לשוב, אבל חוץ מאחר, ר"ל חוץ אם יש לו נפש מאחר והם של גוי שנתחלף נשמתו בשל גוי, וא"כ הוא מונח אצל הסט"א, ולזה קשה מאוד לשוב.

על ידו אם נתחלף לו הנשמה. וע"כ כתב שם בדברי יואל שצ"ל דמה שאנו מברכים ברכות אלו הוא רק משום מנהג אבותינו בדינו, או שהברכה היא על עיקר מנהגו של עולם שהקב"ה מחזיר הנשמה הפרטית של היהודי, ואינו ברכה פרטית על עצם החזרת הנשמה הפרטית של המברך, עיי"ש באריכות.

והרה"ק מקלוזינבורג זי"ע ג"כ האריך בענין הסימנים שנתן הרמ"ק בכמה שיעורי חומרש"י (עי' הליכות חיים, סדר היום, בסוף הספר עמוד ש"ט-ש"ב), ואומר שם דאם האדם קם ממיטתו בשמחה ובהתלהבות לעבוד את השי"ת אזי יוכל להיות לבו בטוח שלא שנתחלף לו נשמתו ולברך שלא עשני גוי, אבל אם האדם קם בעצלותיים ומרגיש אח"כ איזהו חסרון בנשמתו שאפשר שנתערב ונדבק בו חלק מנשמת גוי, אכן ראוי שטרם שיברך ברכות אלו ילמד קודם כמה דפי גמרא או יאמר כמה קפיטלאך תהילים ויסיר ויטהר נשמתו מכל חלקי הנשמות שדבק בו ורק אז יוכל לברך הברכות הנ"ל.

נשמתו בלילה, א. אם מברך הברכה בכונה ובשמחה, סימן הוא שלא נתחלף נשמתו, שמי שח"ו נתחלף לו נשמתו אינו יכול לברך הברכה בכונה כהוגן, ב. שמהתנהגותו של האדם במשך היום אפשר לידע אם יש לו נשמה יהודית או לא ח"ו.

הרה"ק מסאטמאר זי"ע בדברי יואל (פר' ויקהל) מביא מש"כ הרמ"ק, וכתב 'שעדיין לא מצאנו מנוחה בזה כי אין סמנים אלו מספיקים לנו', שהסימן שנתן משלימות כונת הברכות, סימן זה מתאים רק לאיש מרום כהרמ"ק חק' שלגודל קדושתו היה יכול להבחין אם ברכותיו הם בשלימות הכונה או לא, אבל אנחנו שהלואי ונכוין פירוש המילות של הברכה ואיך נוכל לדעת אם הברכה בשלימות הכונה. והסימן השני שנתן ע"י שיבדוק במעשיו איך מתנהג במשך היום, אומר הסאטמאר רב שבדורותינו שאנחנו חלושי כוח ומדע רחוקים משלימות, אזי אין האדם מביין ומבחין כלל בעצם המעשה אם טוב הוא אם לאו, ואיך יוכל לידע ולהבחין

יח. וממשיך לומר 'כבר אמרתי בזה טעם הדבר שחכמי הדורות שינו זמן אמירת ברכות השחר ממה שהיה בימי חז"ל, שאז היו מברכים כל ברכה בשעתה ובזמן הראוי לה כמבואר בש"ס (ברכות ס:), ועכשיו נהגו לאומרם על הסדר בבית הכנסת (או"ח סי' מ"ו ס"ב) כי זאת מלפנים היו קדושים וטהורים ומיד כשנתעוררו משינתם בערה בהם רוח הקדושה ברשפי אש שלהבתי, וזכרו איך ובמה עבר עליהם הלילה במתיבתא דרקייעא וכמו שהיה זקה"ק מצאנו שתמיד היה משינתו בקול רעש גדול ותוך כדי תנועות ודפיקות בידי קדשו היה צועק בלבת אש קודש אחד יחיד ומיוחד וכיו"ב וכו' ומשראו שלא כדורות הראשונים דורות אחרונים הנהיגו שלא לברך עד שיגיע לבית הכנסת אחרי טבילה במקוה ולימוד

שלא עשני גוי, סימן הוא שיש לו נשמה יהודית ולא נתחלף נשמתו בנשמת גוי רח"ל.

יה"ר שנזכה להבין ולהרגיש השמחה שצריך להיות ליהודי בעת שמברך הברכה שלא עשני גוי, שהוא העבודה הגדולה מכל עבודת היהודי וכדברי היסוד ושורש העבודה הנ"ל, ובזכות זה נזכה למה שאמרו הצדיקים זי"ע שברכה זו מסוגלת להמשיך רוב שמחה ברכה ונחת על כל היום.

בספר דברי בינה (פ' וזאת הברכה) מביא מה ששמע מאביו הרה"ק ר' נתן דוד **משידלובצא** זי"ע, וז"ל: שמעתי מא"מ שאין שייך לברך ברכה זו רק אם באמת מרגיש בעצמו שהוא מובדל מהם ושונא אותם ואוהב לישראל, אז יוכל לברך שלא עשני גוי, וזהו סימן שלא נחלף נשמתו אם באמת שונא לגוי ואוהב לישראל.

אך יש להתחזק ולסמוך על דברי האמרי אמת (פר' משפטים) כתב, דבזמנינו עצם זה מה שהיהודי קם בבוקר ומברך